

Hermann Róbert

A TÁBORNOK BÉRE

Szarka Lajos könyvéről

1848-1849 katonáihoz igazán nem volt túlzottan kegyes a sors. Többségük számára a szabadságharc alig egy éve volt az a periódus, amikor megmutathatták, hogy az azt megelőző években a békeidők lehetőségeihez képest jól elsajátították a katonai mesterséget, s a megtanultakat képesek „élesben” is alkalmazni. Ezzel az egy évvel aztán többségük katonai karrierjének vége is szakadt. S itt nem csupán az aradi vértanúkra kell gondolnunk, akik pályafutásának és egyben életének a cs. kir. megkorlátozás gőzöztetése oly drasztikusan vetett véget. Szólhatunk a szabadságharc legnagyobb katonai tehetségéről, az 1848 őszén harmincegyedik életévében járó Görgei Artúrról, aki 1849 után legfeljebb a publicisztika mezején bizonyíthatta be, hogy a század nem akármilyen elméi közé tartozik. De nem jutott sokkal jobb sors azoknak sem, akik 1849 nyarán vagy őszén elhagyták Magyarországot. Sem Vetter Antalnak, 1849 tavaszán a magyar hadsereg főparancsnokának. 1849 nyarán az utolsó győzelmes magyar hadjárat vezetőjének, sem az ösztönös tehetségével feltűnt politikai katonának, Perczel Mórnak sem adódott még egy olyan lehetőség az életében, mint 1848-49-ben. Klapka György, a szabadságharc egyik legütletebb és legambiciózusabb katonája is sikertelen katonai-diplomáciai vállalkozásokban való részvétellel töltötte emigrációs éveit, s 1867 után sem jutott szerephez a magyar királyi honvédségben. Még azok a tábornokok, mint Kmety György és Guyon Richárd, akik a krími háborúban a török hadseregben mutatták meg katonai képességeiket, az 1848-49-est meg sem közelítő szerepet játszottak csupán.

Arendhagyó sorsok közé tartozik Gyulai Gaál Miklós életpályája is. Gaálnak szerencséje volt, hiszen - bár itthon maradt - a cs. kir. hadbírósgát ugyan halálra ítélte, de az 1849 októberi kivégzések keltette nemzetközi felháborodás hatására ítéletét nem hajtották végre. Szerencséje egyben „történeti szerencsétlensége” is volt. A nemzeti emlékezet képességeire és teljesítményükre való tekintet nélkül megőrizte az aradi vértanúk nevét; az érdeklődők tudnak az emigrációba kerültek tetteiről és sorsáról; ám az itthon maradt túlélőknek jobbra csak a feledés jutott.

Egy tavaly megjelent életrajzi kismonográfiának köszönhetően talán végre Gaál is elfoglalhatja helyét az 1848-49-es pantheonban. Szarka Lajos immáron közei egy évtizede foglalkozik Gyulai Gaál Miklósnak a pályafutásával. Témaválasztását roppant szerencsésnek tartom, hiszen Gaál Miklósról a szakemberek többsége sem tud, a magyar történeti köztudatból pedig csaknem teljesen kiesett a szabadságharc egyetlen Zala megyei, keszthelyi születésű tábornokának alakja. Ennek talán az is volt az oka, hogy Gaál hadvezéri zsenialitása nem versenghetett Görgei Artúréval vagy Bem Józseffel, ötletessége és vezetői képessége Vetter Antaléval és Klapka Györgyével, határozottsága Damjanich Jánoséval, temperamentuma Perczel Móréval. Tábornoki kinevezését is főleg annak köszönhettem, hogy 1848-as pályáját magas rangban, nyugalmazott alezredeként kezdte, s mivel 1849 július közepéig kitartott az ügy mellett, semmi sem menthette meg a tábornoki kinevezéstől. A szabadságharc harmincegy végig szolgáló tábornoka egyikeként azonban mindenképpen megérdemli, hogy egy részletes életrajz szülessen róla. Gaál 1848-49-es pályafutása emellett rendkívül változatos, muraközi, aradi, tihanyi szereplése a szabadságharc hadtörténetének fontos mozzanataihoz kapcsolódik.

A kötet négy nagy fejezetre tagolódva mutatja be Gaál életpályáját és munkásságát. Az első, „A kétféjű sas szolgálatában” című fejezet Gaál ifjúkorával, illetve a cs. kir. hadseregben befutott katonai pályájával foglalkozik. Gaál harminc éven át volt a cs. kir. hadsereg katonája, s ezalatt a mérnökkari alezredesti rangig jutott. A Szerző Gaál viseleti jegyzéke (Conduite-Liste) alapján ismerteti a pályafutás főbb állomásait. Gaál igazán jó katona lehetett, erre mutat a békeidőkhöz képest „gyors” előmenetele. (Kortársainak többsége harminc év alatt jó, ha az örnagy rangot elérte). 1847 őszén kérte nyugalmaztatását, s az erről szóló rendelet 1848. szeptember 5-én született meg, alig egy héttel a horvát támadás előtt.

A második fejezet Gaál birtokainak és jövedelmeinek leírását tartalmazza, „Gazdálkodás egy zalai középirtokon” címmel. A fejezet forrásbázisát nagyjából a Zala Megyei Levéltár iratai alkotják.

A harmadik, legtekintélyesebb fejezet, „A haza mindenképpen előtt” címmel Gaál szabadságharcos szolgálatát tárgyalja, összesen öt alfejezetben. Ez a fejezet alkotja a munka több mint felét, összesen 9A oldalat tesz ki. Az első alfejezetből megtudhatjuk, hogyan került

Gaál a honvédseregbe 1848 szeptemberében. Eszerint a Mészáros Lázár hadügyminisztert helyettesítő Szemere Bertalan szólította fel őt szolgálattelalásra, s Gaál válaszában nemcsak igent mondott, hanem kidolgozta egy horvátországi betörés tervét is. Gaál szeptember 17-én Keszthelyen csatlakozott a magyar hadsereghez, s Pákozdtól hazatért Szegvárra. Itt kapta az Országos Honvédelmi Bizottmány értesítését arról, hogy kinevezték Perczel hadosztálya mellé tábornoki főnöknek. Gaál e minőségében komoly szerepet játszott a muraközi erődítési munkálatokban, s november elején ő dolgozta ki a stájerországi cs. kir. csapatok elleni megelőző támadás tervét. A friedau-i ütközet, majd a Muraköz kiürítése után Gaál egyben a Perczel-hadtest egyik hadosztályának parancsnokságát is ellátta. A második alfejezet Gaál muraközi és Mura-menti ténykedését tárgyalja.

A harmadik alfejezet Gaál Önálló hadtestparancsnoki működését mutatja be. Valamikor december 10-e körül kapta újabb, képzettségének megfelelő megbízatását, az aradi ostromsereg parancsnokságát. Gaál komoly tervekkel dolgozott ki az aradi vár bevételére, ám az erdélyi hadjárat, a cs. kir. főszereg támadása, majd a Délvidék kiürítése miatt soha nem kapta meg azokat az eszközöket, amelyekre szüksége lett volna a szabályos ostrommunkálatokhoz. Ehhez járult az is, hogy az aradi ostromsereg csupa második vonalbeli alakulatból állt. Így érthető, hogy a temesvári várőrség csapatai február 8-án feltörték az ostromzárát, s kiűzték Aradról a magyar csapatokat. A visszacsapás során azonban a magyarok visszafizették a kölcsönt. Az aradi ütközet azonban Gaál leváltásához vezetett, sőt, hadbírósgai vizsgálatot is indítottak ellene. A negyedik, „Vizsgálat és felmentés” című alfejezet ennek az eljárásnak a krónikáját tartalmazza. A vizsgálat végül is tisztázta Gaált, s mai tudásunk alapján sem mondhatunk mást: csoda lett volna, ha február 8-án a cs. kir. csapatok nem aratnak könnyű sikert. Gaál megtette a tőle telhetőt. Más kérdés, hogy Gaál valószínűleg nem volt alkalmas önálló parancsnoki pozíció betöltésére.

Az ötödik alfejezet a szabadságharc erődítéstörténetének egyik kevésbé ismert fejezetét, a Balaton-felvidéki erődítményrendszer tervezésének és kiépítésének kísérletének történetét mutatja be. A tervet Gaál dolgozta fel, s az ő dolga volt a szükséges munkálatok - így pl. Tihany meg erősítésének - irányítása is. A terv végül is csak terv maradt: sem pénz, sem idő, sem megfelelő számú munkaerő nem állt e munkálatok rendelkezésére. Gaál július 17-én benyújtotta lemondását, s ezt követően szeptember közepéig bujkált.

A negyedik fejezet költői címet visel: „Egy csillag lehall” itt olvashatjuk Gaál letartóztatásának, az ellene indított hadbírósgai vizsgálatnak, valamint börtönéveinek krónikáját. Gaál csak szeptember 19-én jelentkezett a cs. kir. csapatoknál, ennek köszönhetően decemberben állították az aradi cs. kir. rendkívüli hadbírósgát elé. Gaált először halálra ítélték, ám Haynau az ő ítéletét is 20 év várfogságra enyhítette. Gaál egyike volt azon honvédtiszteknek, akik az aradi várfogságban a szabadságharc katonai történetének megírásával foglalkozkodtak. Gaál az egyik ilyen csoport munkáját koordinálta, s el is készítette a szabadságharc összefoglaló katonai történetét. 1852-ben Pestre vitték a katonai helyőrségi kórházba, s itt halt meg 1854. november 30-án.

Szarka Lajos kötetének forrásbázisát az itthon elérhető levéltári anyag, illetve a meglehetősen csekély számú magyar és osztrák historiográfiai előzmény alkotja (ez utóbbinál főleg a cs. kir. gyalog- és lovasezredek történeteire gondolok). A mű szerkezete jól felépített, az egyes fejezetek világosan és indokoltan elválnak egymástól.

Szarka Lajos kötetének tudományos eredményei jelentősek. Különösen fontosnak tartom a Gaál Miklós 1848 előtti pályájáról, aradi szerepléséről, és a tihanyi erődítési munkálatok körül játszott szerepéről írottakat. Mindezek bemutatásával nemcsak Gaál életrajzának eddig rosszul ismert fejezeit írta meg, hanem fontos adalékokat szolgáltatott a szabadságharc hadtörténetének egésze szempontjából is. Az életrajz első két fejezetének rövidsége is azt példázza, hogy miyen kevés tudunk a nagy év kiemelkedő katonáinak 1848 előtti életpályájáról. Gondoljunk bele, a szerző Gaál életének első ötven évéről a legmélyültebb kutatómunka mellett is „csak” annyi anyagot tudott összeszedni, mint a muraközi és Mura-menti hadjárat másfél hónapjáról.

A nyilvánvaló aránytalanság azonban nem a szerző hibája. Szarka Lajos munkája a bizonyíték arra, hogy hiába telt el 150 év az események óta, 1848-1849-ről, a „nagy év” eseményeiről és szereplőiről még mindig lehet újat mondani. Ám ennek az újat mondásnak a feltétele az az elmélyült kutatómunka, amelynek egyik jó példája Szarka Lajos műve is. Reménykedjünk abban, hogy a szabadságharc többi tábornokának is előbb vagy utóbb olyan lelkiismeretes és lelkes életrajzíró jut, amilyen Gaál Miklósnak adatott.

(Hévíz Város Önkormányzata. Hévíz, 1997. 176 o. + 36 o. melléklet)